

Näitus „Alkeemia: kõigi asjade ristumispunkt“

Meelis Friedenthal, *dr. theol.*

Läänemere regiooni intellektuaalse ajaloo kaasprofessor
varauusaja mõtteloo kaasprofessor

Meie raamatukogu näitusesaalis toimus 2024. aasta 5. septembrist kuni 7. novembrini näitus „Alkeemia: kõigi asjade ristumispunkt“, mille teostamist toetas Eesti Kultuurkapital. Kuraatoritena (Meelis Friedenthal ja Kurmo Konsa) seadsime näituse peamiseks eesmärgiks avada alkeemia vägagi mitmetahulist iseloomu, proovides teadlikult minna kaugemale levinud müütidest, mis seostavad seda üksnes kulla valmistamise või maagiaga.

Keskne kuraatoriidee oli käsitleda alkeemiat kui universaalset teadmiste süsteemi, mis püüdleb kõige olemasoleva – elementide, looduse, inimese, planeetide ja vaimse maailma – tervikliku ühendamise poole. Näituse pealkiri viitab alkeemiale kui

intellektuaalsele ristumispunktile, kus kohtuvad filosoofia, teadus, kunst ja spirituaalsus ning mis on ajaloos pidevalt püüdnud mõista ja teadlikult juhtida maailmas toimuvaid muutusi.

Raamatukogu kogude väljatoomine

Näituse idee sündis raamatu „Alkeemia ajaloo“ kirjutamisel, kui otsisime pildimaterjali. Alles selle käigus avastasime, kui palju ja kui huvitavaid alkeemialaseid raamatuid meil on. Siinsamas raamatukogus toimunud raamatuesitlusel sai eelmisele direktorile Krista Arule lubatud, et kindlasti korral-

dame nende materjalide põhjal näituse. Näituse pikalt kestnud ettevalmistusperiood andis suurepärase võimaluse tegeleda raamatukogu ülimalt väärtuslike, kuid seni (kohati) väheuuritud materjalidega ja need välja tuua. Valiku tegemisel lähtusime sellest, mis võiks visuaalselt huvi pakkuda, ning seega jäid mitmed olulised ja huvitavad tekstid paraku esialgu kõrvale.

Viimasesse valikusse jäänud sadakonnast raamatust jõudsid väljapanekusse 36 köidet. Nende hulgas olid esindatud nii alkeemia suurkujud, nagu Ramon Llull ja Paracelsus, müütilised autorid, nagu Nicolas Flamel, kui ka teaduse ajaloo hilisemad võtmetegelased, näiteks Robert Boyle ja Isaac Newton. Sealjuures oli ilmselt esmakordselt väljas nii suur komplekt haruldasi teoseid 19. sajandi alguse Tartu ülikooli keemiaprofessori Ferdinand Giese pärandist, kust pärineski suur osa mainitud autorite töödest. Giese kogu, mis sisaldab üle tuhande köite peamiselt keemiaalast kirjandust, on aga praeguseni põhjalikumalt läbi uurimata ja avalikkusele tutvustamata.

Erilist tähelepanu pöörasime alkeemia visuaalsele keelele, mis kasutab keeruliste protsesside ja filosoofiliste kontseptsioonide edasiandmiseks rikkalikku sümbolismi – alates oma saba neelavast maost (Ouroboros) kuni keerukate androgüüniku-

jutisteni (nagu 1550. aasta „De Alchimia Opvscvla“ tiitellehel). Selle illustreerimiseks oli näituse üheks keskseks objektiks raamatukogu käsikirjakogust pärinev unikaalne, 1541. aastast pärit värviliste illustratsioonidega käsikiri (Mscr 646), mille digiteeritud lehekülgi said külastajad kohapeal ka ekraanilt lähemalt uurida.

Kuna alkeemia teooria ja praktika on lahutamatud, andsid väljapanekule teatud emotsionaalse tooni Tartu Ülikooli muuseumi kogudest pärit ajaloolised (peamiselt 19. sajandist) keemiariistad ja klaasnõud, luues ühenduse alkeemiliste tekstide ja nende võimaliku rakenduse vahel. Selle allajoonimiseks oli näituse esimeses saalis kujundatud *memento mori* laud puuviljade, pealuu, närtsinud lillede ja TÜ muuseumi kogust pärit üksisarviku koljuga. Näituse õnnestumisel oli märkimisväärne koht kunstnik Jaanus Kaasiku kujundusel, mis suutis mitmekihilise materjali väga hästi muuta visuaalselt köitvaks ja arusaadavaks tervikuks.

Alkeemia küsimus tänapäeval

Kuraatorite üks põhiideid oli näidata, et alkeemia küsimusepüstitused ei ole pelgalt ajalooline kurioosum, vaid on üllatavalt asjakohased ka tänapäeval. Alkeemikute püüdlused mõista ja esile kutsuda aine süvamuutusi ning nende küsimused

looduse ja inimese sekkumise piiridest resoneerivad tugevalt kaasaegsete debattidega geenitehnoloogia, tehisintellekti arengu ja süveneva keskkonnakriisi teemadel.

Lisaks seostele nüüdisajaga pakkus näitus ka alkeemia mõistmiseks vajaliku ajaloolis-filosoofilise raamistiku. Alkeemia on ju lõpuks omaaegne kultuurinähtus, mis püüab mõista maailma, ning mõistmata alkeemiaaegset maailma ei ole võimalik aru saada alkeemiast. Vitriinitekstid ja eraldi koostatud ajajoon tutvustasid alkeemia arengut alates Kreeka-Egiptuse pärandist, läbi araabia alkeemia ja keskaegsete teoloogide-filosoofide (nagu Albert Suur) kuni varauusaegse *chymia* tekkeni (mida esindasid näiteks Andreas Libavius ja Daniel Sennert), näidates sellega teema järjepidevust ja muutumist läbi sajandite.

Toimusid iganädalased kuraatorituurid ja kõigi pühakute päeva eelõhtul, 31. oktoobril ka vestlus kirjanik Paavo Matsiniga, kellega arutlesime alkeemia üle kirjanduses meil ja mujal.

Näitus sai üsna palju meediakajastust ning tundub, et pälvis ka üsna laia publikuhuvi. Erilist huvi pakkus meile kuraatoritena ja kinnitas näituse kõnetavust just külalisteraamat: lisaks tavapärasele tänusõnadele leidus seal ka mitmeid naljakaid, isiklikke, filosoofilisi ja kohati lausa kummalisi sissekandeid, mis tõendasid, et teema puudutas külastajaid ootamatul ja sügaval tasandil, kutsudes esile aktiivse dialoogi.

Seda me ootasimegi.

Vaata ka
Meelis Friedenthal. Alkeemia meie maal. –
Tartu Postimees, 4. okt 2004 (Tartu tulemine).

